

III. MATERIAŁY Z SYMPOZJUM

KIEROWNICTWO DUCHOWE W SAKRAMENCIE POKUTY

Ks. Czesław Krakowiak

Celebracje pokutne w świetle Rytuału "Obrzędy pokuty"

Jan Paweł II w Adhortacji Apostolskiej *Reconciliatio et paenitentia* stwierdza, że sakrament pokuty "sam w sobie nie wyczerpuje z pewnością całego zakresu pojęć nawrócenia i pojednania". W Kościele zawsze praktykowane są różne formy pokuty i chociaż żadna z nich nie dorównuje sakramentowi pokuty, to jednak każda posiada dużą wartość dla rozwoju życia chrześcijańskiego (ReP nr 28). Podobnie w Rytuale *Obrzędy pokuty* czytamy, że "lud Boży na liczne i różne sposoby podejmuje i pełni nieustannie pokutę [...] z dnia na dzień coraz bardziej się nawracając według Ewangelii Chrystusa" (OP 4). Kościół podejmuje pokutę w całym swoim życiu ale także celebrować ją w liturgii, w czasie której wierni uznają, że są grzeszni oraz proszą Boga i braci o przebaczenie. Dokonuje się to w celebracjach pokutnych, głoszeniu słowa Bożego, w modlitwach i elementach pokutnych liturgii mszalne (OP 4; por. EM 35; OWMR 29; 30; 56 a, b, g). Obok tych form istnieje sakrament pokuty.

1. NABOŻEŃSTWA CZY CELEBRACJE POKUTNE?

Typiczne wydanie Rytuału *Ordo Paenitentiae* zawiera w Dodatku (Appendix) wzory *Celebrationes paenitentiales* 1. Także w innych językach europejskich określa się je jako *celebrations penitentielles* 2, *celebrazioni penitenziali* 3 *Bußgottesdienste* 4. Natomiast w polskim wydaniu Rytuału *Ordo Paenitentiae* oraz w literaturze polskiej celebracje pokutne są określane jako □ nabożeństwa pokutne" 5. Używanie tej nazwy sugeruje jakoby należały one nie do liturgii Kościoła lecz do "nabożeństw" czyli pobożnych praktyk ludu chrześcijańskiego (*pia exercitia*) 6. Sobór zaleca wszelkie formy pobożności ludowej gdyż liturgia nie wyczerpuje całej działalności Kościoła (por. KL nr 9). Z tej racji są one bardzo cenne i wskazane o ile zgadzają się z aktualnie przeżywanym okresem liturgicznym i z liturgii □ ponieważ wy wpływają i do niej wiernych prowadzą" (KL nr 13). Liturgia i nabożeństwa wzajemnie się uzupełniają, niekiedy nawet lepiej wyrażają religijność tak poszczególnych wiernych jak i miejscowej wspólnoty. 7

KKK W ostatnim rozdziale części II omawia "Inne celebracje liturgiczne" i zalicza do nich: sakramentalia (nr. 1668-1673), religijność ludową (nr. 1674-1676) i pogrzeb chrześcijański (nr. 1681-1690). Formy pobożności wiernych i religijności ludowej są przejawami "zmysłu religijnego ludu chrześcijańskiego" i należą do nich: "cześć oddawana relikwiom, nawiedzanie sanktuariów, pielgrzymki, procesje, droga krzyżowa, tańce religijne, różaniec, medaliki itp." (KKK 1674). Katechizm nazywa je "kontynuacją życia liturgicznego Kościoła", które go jednak nie zastępują (KKK 1675).

Wydaje się, że powszechnie w języku polskim określenie "nabożeństwa pokutne" zamiast "celebracje pokutne" ma swoje źródło w niedokładnym tłumaczeniu Rytuału *Ordo Paenitentiae*. Łaciński tekst *Praenotanda* nr 22 dotyczący drugiej formy pojednania wielu penitentów (*plures paenitentes*), a więc celebracji sakramentu, zaleca, aby przygotować ich do tego przez celebracje słowa Bożego (*per celebrationem verbi Dei*). Natomiast w polskim przekładzie jest mowa o przygotowaniu "przez nabożeństwo słowa Bożego". W tym samym numerze jeszcze dwa razy tę celebrację określa się terminem "nabożeństwo", tak gdy chodzi o samą celebrację słowa Bożego, w której mogą uczestniczyć także wierni w innym czasie przystępujący do sakramentu, jak i o cały obrzęd pojednania wielu penitentów.

Takie tłumaczenie Rytuału spowodowało, że powszechnie w polskiej literaturze teologiczno-pastoralnej, w "Instrukcji Episkopatu Polski dla duchowieństwa dotyczącej wprowadzenia w życie nowych Obrzędów pokuty (11.12.1982)" 8, a także w dokumentach synodów diecezjalnych nie używa się określenia "celebracje pokutne" lecz "nabożeństwa pokutne" 9.

Przykładowo przytoczymy odpowiednie zapisy niektórych z nich. Synod Warszawski (1974) zaleca "nabożeństwa pokutne" jako przygotowanie wiernych do "sakramentalnej pokuty przed spowiedzią większej ilości wiernych". Z pewnością chodzi tu o obrzęd pojednania wielu penitentów gdyż w zdaniu następnym mowa jest o nabożeństwach pokutnych "bez łączności z sakramentem pokuty" 10. Synod

Katowicki (1976): "Poleca się zwłaszcza nabożeństwa pokutne podkreślające społeczny charakter grzechu i pojednania grzeszników z Kościołem" **11**. Podobnie w II Synodzie Diecezji Sandomierskiej czytamy, że "z sakramentem pojednania, szczególnie w czasie uczestnictwa większej ilości penitentów, należy łączyć nabożeństwo pokutne z homilią". Ponieważ w nawiasie jest odwołanie się do Rytuału (OP 48-59) na pewno chodzi o drugą formę celebracji sakramentu pokuty i pojednania **12**.

W przyjętym już dokumencie II Polskiego Synodu Plenarnego Liturgia Kościoła po Soborze Watykańskim II **13**, także występuje określenie "nabożeństwo pokutne", przy tym nie odróżnia się go od obrzędu pojednania wielu penitentów z indywidualną spowiedzią i rozgrzeszeniem. W nr. 33 zapisano: "Nabożeństwo pokutne wyraża kościelny charakter pokuty i pojednania. Osobista spowiedź i indywidualne rozgrzeszenie są w tym nabożeństwie włączone do liturgii słowa Bożego". W tym wypadku nie ma wątpliwości, że chodzi o celebrację sakramentu, gdyż Synod powołuje się na KKK nr 1482 i OP nr. 22-30, które dotyczą właśnie pojednania wielu penitentów w celebracji wspólnotowej. **14** W nr. 68 Synod ubolewa, że "rzadko sprawowany jest sakrament pojednania w ramach nabożeństwa pokutnego" **15**.

Celebracje pokutne ponieważ zostały umieszczone w księdze liturgicznej są prawdziwą czynnością liturgiczną, a nie nabożeństwem, i posiadają strukturę właściwą liturgii Kościoła. Rytuał określa je jako "zgromadzenia ludu Bożego, przez które otrzymuje wezwanie do nawrócenia i odnowy życia oraz wieść o naszym wyzwoleniu z grzechu przez śmierć i zmartwychwstanie Chrystusa" (OP nr 36; por. KKK 1437) **16**.

2. GENEZA CELEBRACJI POKUTNYCH

Celebracje pokutne pojawiły się w praktyce pastoralnej Kościoła we Francji już w latach 50. i mały związek z podkreśleniem społecznego i eklezjalnego wymiaru grzechu, nawrócenia, pokuty i pojednania, ale także z kryzysem sakramentu pokuty w jego dotychczasowej formie. Przyczyniały się także pośrednio do odejścia od pojmowania religii jako sprawy czysto prywatnej przez podkreślenie głównie pojednania z Bogiem w sumieniu pojedynczego grzesznika. Sakrament pokuty był więc przede wszystkim znakiem pojednania z Bogiem, podczas gdy w Kościele starożytnym bardziej akcentowano pojednanie z braćmi jako znak pojednania z Bogiem **17**. Powstanie wspólnotowych celebracji pokutnych związane było także z pragnieniem głębszego przeżycia sakramentu pokuty w jego wymiarze indywidualnym, stanowiąc doskonałe do niego przygotowanie **18**.

Początkowo celebracje pokutne organizowano głównie z udziałem dzieci i młodzieży jako przygotowanie do sakramentalnego wyznania grzechów. Chodziło także o to, aby spowiedź, zwłaszcza przed wielkimi świętami, nie stawała się jedynie formalnością, z powodu dużej liczby penitentów. Jednocześnie zaczęto dyskutować o znaczeniu tych celebracji, które kończyły się sakramentalnym rozgrzeszeniem **19**. Według W. Kaspera celebracje takie nie miały na celu zastąpienie spowiedzi indywidualnej z grzechów ciężkich, lecz stanowiły formę równoległą do sakramentalnej pokuty. Ich celem było "odciążenie indywidualnej spowiedzi od masowego napływu penitentów" oraz wyraźniejsze podkreślenie wspólnotowego charakteru pokuty. Jego zdaniem taka "liturgia pokutna" wskazana jest w okresie Adwentu, Wielkiego Postu i z okazji większych uroczystości. **20**

Po Vaticanum II zaczęto mocniej akcentować znaczenie wspólnotowych celebracji pokutnych z modlitwą o odpuszczenie grzechów, a niekiedy nawet z absolucją generalną **21**.

W związku z coraz częstszymi praktykami wspólnotowych celebracji pokutnych, tak bez, jak i z absolucją generalną, oraz dyskusjami nad ich znaczeniem teologicznym, różne Konferencje Biskupów wyrażały swoje stanowiska o ich walorach pastoralnych i teologicznych. **22** W maju 1965 Biskupi Holandii wydali list nt. pokuty i odpuszczenia grzechów w Kościele **23**. Pozytywnie oceniając i polecając wiernym uczestnictwo we wspólnotowych celebracjach pokutnych, przypominali jednocześnie, że spowiedź indywidualna konieczna jest dla tych, którzy popełnili grzechy ciężkie. W liście pasterskim na Wielki Post w 1967 r. Biskupi Niemiec polecali spowiedź indywidualną z grzechów ciężkich i zachęcali wiernych do uczestnictwa w pokutnych celebracjach wspólnotowych, podkreślając, że nie mają one charakteru sakramentalnego lecz przygotowują do spowiedzi indywidualnej. **24** W 1967 r. także Episkopat Francji wydał wskazania pastoralne dotyczące wspólnotowych celebracji pokutnych podkreślając ich walor jako celebracji słowa Bożego ukazującej wspólnotowy wymiar pojednania, ale także to, że stanowią one ważną pomoc dla właściwej formacji ducha pokuty, poznania własnych grzechów (rachunek sumienia), ukazując rolę Kościoła w akcie pokuty i modlitwę całej wspólnoty za grzeszników. Po wspólnotowej celebracji powinna następować indywidualna

spowiedź **25**. Podobne stanowisko zajęła Konferencja Biskupów Belgii podkreślając, że obok tradycyjnych form pokuty (post, jałmużna, modlitwa) są także wspólnotowe celebracje pokutne jako liturgiczna forma pojednania. **26**

W 1970 r. Konferencja Biskupów Szwajcarii wydała "Instrukcję o pokucie i spowiedzi" **27**, w której stwierdzała, że sakrament pokuty obejmuje trzy główne i uzupełniające się drogi pojednania: pierwsza polega na żalu i nawróceniu i jest podstawą oraz warunkiem następnych dróg pojednania. Drugą jest celebracja wspólnotowa, podczas, której wierni proszą Boga o przebaczenie swoich grzechów, tak indywidualnych jak i wspólnych, następnie kapłan odmawia modlitwę zawierającą prośbę o odpuszczenie grzechów, która jednak nie ma takiego samego znaczenia jak przy spowiedzi indywidualnej. Dlatego ci, którzy popełnili grzechy ciężkie powinni wyznać je w spowiedzi indywidualnej. Trzecią drogą pojednania jest sakrament pokuty w sensie właściwym zalecany wszystkim wiernym, przynajmniej od czasu do czasu.

W 1970 roku wikariusz generalny diecezji Trewir wydał deklarację polecającą celebracje pokutne, w której stwierdzał, że zawierają one istotne elementy nawrócenia i nie można im odmówić waloru odpuszczenia grzechów, odradzając jednocześnie wiązanie z nimi spowiedzi indywidualnej. **28** W 1971 abp Kolonii kard. J. Höffner w związku z tym oświadczył, że sakramentu pokuty nie można sprawować w czasie publicznych celebracji pokutnych. **29** Z kolei Konferencja Biskupów Niemiec w 1972 orzekła, że celebracje pokutne mogą mieć duże znaczenie dla formacji sumienia, przywrócenia społecznego wymiaru grzechu i eklezjalnego aspektu pokuty oraz wezwała do podkreślania różnicy znaczenia między indywidualną spowiedzią z absolucją i celebracjami pokutnymi oraz innymi obrzędami pokutnymi **30**

Na Adwent 1973 r. jako przygotowanie do Roku Świętego Biskupi Holandii wydali list nt. nawrócenia i pojednania zwracając w nim uwagę na komplementarność indywidualnej spowiedzi i celebracji wspólnotowych. Praktyki te wzajemnie się uzupełniają i każda ma swoje własne znaczenie **31**. Jeśli chodzi o strukturę celebracji pokutnych opierały się one od początku na wzorach celebracji słowa Bożego (por. KL 35,4; Inter oecumnici nr. 37-39).

Ze strony Magisterium Kościoła zasady pokuty po Vaticanum II zostały określone w wydanej przez Pawła VI Konst. Apost. Paenitemini (17.02.1966) **32**, która traktuje nie tylko o cnocie pokuty i jej znaczeniu w życiu chrześcijańskim ale także wskazuje na nowe aspekty i orientacje tak dla indywidualnej jak i głównie wspólnotowej praktyki pokutnej w Kościele **33**. Papież wyraźnie wskazuje na eklezjalny charakter pokuty wynikający stąd, że każdy chrześcijanin popełniając grzech pomniejsza świętość Kościoła i przez pokutę powinien naprawić krzywdę wyrządzoną całemu Kościołowi. Przez pokutę grzesznicy dostępują w Kościele nie tylko pojednania z Bogiem ale także pojednania z Kościołem (Paenitemini nr. 146-149). Konstytucja Paenitemini zaznacza także, że indywidualna i wspólnotowa praktyka pokuty nie stanowią jedynie drogi prowadzącej do sakramentu, ale również do pojednania na drodze pozasakramentalnej.

3. CELEBRACJE POKUTNE W ORDO PAENITENTIAE

Księga Rytuału Obrzędy pokuty zalicza celebracje pokutne do "licznych i różnych" sposobów podejmowania przez Kościół pokuty (OP 4) i zaznacza, że są one "bardzo pożyteczne w życiu jednostek i wspólnot" (Dodatek II nr 1). W Dodatku II. przygotowanym przez Kongregację Kultu Bożego zamieszczono 9 wzorów celebracji pokutnych, które mają służyć pomocą dla przygotowania innych tego rodzaju celebracji. Zadanie to należy przede wszystkim do Komisji Liturgicznych i poszczególnych wspólnot. Uwzględniając duchowe potrzeby danej grupy uczestników mają one dokonać odpowiedniego doboru tekstów oraz ustalenie porządku całej celebracji (Dodatek nr 2). Podane w Rytuale schematy można podzielić na dwie grupy. Pierwszą stanowią celebracje związane z rokiem liturgicznym: dwa schematy na Wielki Post, aby umocnić lub odnowić łaskę chrztu (Schemat I nr. 8-13) oraz lepiej przygotować wiernych do "pełniejszego uczestnictwa w tajemnicy paschalnej" (Schemat II nr. 14-19; por. KL 109; Paenitemini nr 9). W Adwencie celebracja pokutna (haec celebratio paenitentiae) ma uczynić uczestników bardziej czystymi i lepiej przygotowanymi na przyjście Pana celebrowane w świętych misteriach (Dodatek II nr. 20-24). Trzy celebracje pokutne na okres zwykły w ciągu roku mają następujące tematy: grzech i nawrócenie (tamże nr. 25-30); powrót do Ojca syna marnotrawnego (tamże nr. 31-36); błogosławieństwa ewangeliczne (tamże nr. 27-42) **34**.

W grupie drugiej umieszczono celebracje pokutne przeznaczone dla określonych grup wiernych:

dzieci, młodzież **35** i chorzy **36**. Nie znaczy to, że nie można przygotować także innych wzorów dostosowanych według innych kryteriów np. poziom formacji religijnej i duchowej uczestników, osoby tego samego stanu czy zawodu, różne rodzaje powołania i funkcje w Kościele itp. **37**. Ponieważ zawarte w Rytuale wzory uwzględniają jedynie charakter okresu liturgicznego a nie potrzeby konkretnych grup osób, zawierają teksty czytań i modlitw odpowiadające danemu okresowi i odnoszące się do ogólnych zasad życia chrześcijańskiego. Natomiast druga grupa celebracji pokutnych dostosowana jest do kategorii osób i pomija z kolei odniesienia do okresu roku liturgicznego.

Takie rozwiązanie przyjęte w Rytuale sugeruje i zachęca duszpasterzy do szeroko pojętej "twórczości liturgicznej" czyli dostosowania każdej celebracji dla potrzeb konkretnego zgromadzenia liturgicznego uwzględniając jego charakter, potrzeby i możliwości **38**. Zawsze jednak należy zachować podaną w Rytuale strukturę, natomiast pewne jej elementy można opuścić lub wzbogacić przez dobór tekstów czytań i modlitw w taki sposób "aby cała liturgia była treściwa i owocna" (OP 40a). Rytuał zalecając celebracje pokutne kilka razy w roku, zwłaszcza w okresie W. Postu, zachęca duszpasterzy, aby w ich przygotowanie włączyli także świeckich i przy ich pomocy dobrali takie teksty i ustalili taki ich porządek, aby "były dobrze dostosowane do rodzaju i cech wspólnoty lub zgromadzenia" (OP 40b). Zasada ta dotyczy także celebracji pokutnych z dziećmi. Jeszcze przed liturgią powinny one poznać jej znaczenie i cel, nauczyć się śpiewów, które będą wspólnie wykonywane, zapoznać się z tekstami czytań i modlitw oraz czynnościami, które mają wykonać (Dodatek II nr 44). Również młodzież powinna uczestniczyć w przygotowaniu liturgii celebracji pokutnych oraz pełnić w niej funkcje lektora, kantora, scholi (tamże nr 54).

Szczególną uwagę należy zwrócić na celebracje pokutne z udziałem chorych. Rytuał zaleca najpierw wybór miejsca najbardziej odpowiedniego uwzględniając stan chorych i warunki lokalowe. Starannie należy dobrać czytania biblijne, tak co do ich liczby jak i treści oraz zadbać o właściwe ich wykonanie przez lektorów (Dodatek II nr 62).

Jeśli niekiedy w czasie tych celebracji pokutnych ma miejsce sprawowanie sakramentu pokuty, należy posłużyć się albo obrzędem pojednania wielu penitentów z indywidualną spowiedzią i rozgrzeszeniem, albo w wypadkach szczególnych obrzędem pojednania wielu penitentów ze spowiedzią i absolucją generalną (Dodatek nr 4).

4. STRUKTURA CELEBRACJI POKUTNYCH

Celebracje pokutne jako zgromadzenia wiernych na słuchanie słowa Bożego posiadają strukturę właściwą dla wspólnotowych celebracji słowa Bożego (OP nr 36; por. OP 49-60) i dla obrzędów pojednania wielu penitentów. Rozpoczynają je obrzędy wstępne po których następują czytania biblijne i homilia oraz wspólne modlitwy całego zgromadzenia. Błogosławieństwo wraz z rozestaniem kończy całą celebrację. **39**

a) obrzędy wstępne i liturgia słowa Bożego

Liturgię rozpoczyna odpowiednio dobrany śpiew na wejście, znak krzyża, pozdrowienie zgromadzonych oraz wprowadzenie do liturgii mające na celu ukazanie uczestnikom sensu, myśli przewodniej i porządku sprawowanych obrzędów, zachętę do czynnego w nich udziału, wytworzenie modlitewnej wspólnoty otwartej na słowo Boże (OP 23; 50; por. OWMR 24). Po chwili modlitwy w ciszy całego zgromadzenia jego przewodniczącego kończy obrzędy wstępne modlitwą w formie kolekty.

Najważniejszą częścią celebracji pokutnych jest liturgia słowa Bożego posiadająca strukturę podobną do mszalnej liturgii słowa. "Skarbiec słowa Bożego" w Rytuale Obrzędy pokuty jest bardzo bogaty i zawiera 9 gotowych zestawów czytań biblijnych oraz liczne teksty (razem 101) do wyboru zamieszczone w IV rozdziale Rytuału (OP nr. 95-195). Duszpasterze mają do dyspozycji zestaw 32 czytań ze ST wraz z 15 Psalmami (OP nr. 127-141), 28 perykop z listów apostoelskich i Apokalipsy (OP nr. 142-169) oraz 26 z Ewangelii (OP 170-195) **40**.

Jeśli z racji pastoralnych wybiera się jedynie jedno czytanie, należy wziąć je zawsze z Ewangelii (OP nr 24; 52). Dobór czytań biblijnych nie może być przypadkowy lecz oparty na następujących kryteriach: słowo Boże powinno wzywać do nawrócenia i coraz większego upodobnienia się do Chrystusa; ukazywać tajemnicę pojednania przez misterium paschalne Chrystusa i dar Ducha

Świętego; przedstawiać "sąd Boga o tym, co jest dobre i złe w życiu ludzi, aby oświecić i ułatwić zbadanie sumienia" (OP nr 24). Rytuał dopuszcza również możliwość wykorzystania w liturgii słowa, przed czytaniem z Pisma św. lub po nich, czytań "z Ojców Kościoła lub pisarzy kościelnych, którzy rzeczywiście pomagają wspólnotom i jednostkom do prawdziwego poznania grzechu i skruchy serca, czyli do nawrócenia" (OP nr 36).

Ważną funkcję w celebracjach pokutnych spełnia homilia. Nie można się w niej ograniczyć jedynie do wyjaśnienia przeczytanych tekstów biblijnych lecz należy je interpretować pod kątem sytuacji życiowej i duchowych potrzeb uczestników, aby kształtować w nich ducha pokuty, pomóc w nawróceniu, ukazać istotę grzechu i przez to przygotować do spowiedzi indywidualnej (OP 25; 36). Oparta na przeczytanym słowie Bożym homilia ma "doprowadzić do rachunku sumienia i do odnowy życia" (OP 53). Rytuał wskazuje na ważniejsze tematy, które powinny być poruszane w homilii: nieskończone miłosierdzie Boże, większe od wszystkich grzechów, konieczność wewnętrznej nawrócenia i wezwanie do naprawienia szkód, społeczny charakter grzechu i łaski oraz zadośćuczynienie Bogu i bliźnim przez prawdziwą miłość (OP 25). Po homilii należy zachować święte milczenie w czasie którego wierni robią rachunek sumienia i wzbudzają żal za grzechy i zanoszą do Boga osobistą modlitwę (OP nr 54). Milczenie ma pomóc uczestnikom "lepiej zrozumieć i ochotnym sercem przyjąć słowo Boże" (OP 52). Homilię można zastąpić wspólnym rachunkiem sumienia i żalem za grzechy jeśli będzie w nich wyraźne nawiązanie do przeczytanych tekstów Pisma św. (OP nr 26).

b) wspólne modlitwy całego zgromadzenia

Rytuał zaleca, aby po liturgii słowa Bożego wierni modlili się wspólnie "odmawiając jakąś modlitwę litanijną albo inną modlitwę sprzyjającą czynnemu uczestnictwu" (OP nr 36). Wzory takich modlitw wraz z pytaniami dla rachunku sumienia zawiera Rytuał. Z podanych tekstów należy wybrać te, które najlepiej odpowiadają okresowi liturgicznemu, wiekowi i poziomowi życia religijnego uczestników.

Ważną rolę pełni wspólnotowy akt pokuty, który może być w takiej formie jak w czasie Mszy św., w formie wezwań litanijnych lub odpowiednio dobranej pieśni (Dodatek II nr. 19; 24; 29; 35; 41; 50; 60; 69). Może on wyrażać się także w pewnych znakach zewnętrznych np. pokropieniu uczestników wodą święconą (Dodatek II nr 13). Rytuał zawiera 10 formuł wezwań litanijnych przeznaczonych do wykorzystania jako akt pokuty: 4 skierowane są do Boga Ojca zaś 6 do Chrystusa (OP nr. 196-203). Z aktem pokuty związane jest wezwanie do konkretnych postanowień i zadośćuczynienia jako znak "nawrócenia i miłości bliźniego" np. materialne dary dla biednych, odwiedzanie chorych, naprawienie wyrządzonej krzywdy (Dodatek II nr 19).

Ostatnim elementem aktu pokuty jest zawsze wspólnie odmawiana Modlitwa Pańska zakończona modlitwą przewodniczącego, która przypomina embolizm z liturgii mszalnej. Rytuał przewiduje również możliwość przeprowadzenia po akcie pokuty adoracji krzyża lub nawet Drogi Krzyżowej, jeśli duszpasterz uzna to za stosowne i pożyteczne dla wiernych (Dodatek II nr 19).

Jak każda celebracja liturgiczna także celebracje pokutne zawierają obrzędy zakończenia składające się z modlitwy, wspólnego śpiewu, błogosławieństwa i rozesłania wiernych.

5. CELE CELEBRACJI POKUTNYCH

Rytuał wyraźnie określa cztery cele celebracji pokutnych: rozwijanie ducha pokuty we wspólnotach chrześcijańskich, przygotowanie do indywidualnej spowiedzi, wychowanie dzieci do właściwego rozumienia czym jest grzech i wyzwolenie z niego przez Chrystusa, pomoc katechumenom w ich procesie nawrócenia (OP nr 37).

a) kształtowanie i rozwijanie ducha pokuty

Pierwszym celem celebracji pokutnych jest kształtowanie i "rozwijanie ducha pokuty w społeczności chrześcijańskiej" (OP nr 37). Celebracje pokutne jako zgromadzenia ludu Bożego na słuchanie słowa Bożego swoją skuteczność czerpią przede wszystkim z siły jaką posiada słowo Boże (por. KO nr 21). Wzywa ono i mobilizuje do realizowania dobra co wraz z odwróceniem się od zła, właściwe jest duchowi chrześcijańskiej pokuty. Słowo Boże stanowiące trzon celebracji pokutnych jest Bożym wezwaniem do nawrócenia i pokuty. Obrzędy pokuty podają bogaty wybór czytań biblijnych; można także wybrać inne, przede wszystkim te, w których Bóg wzywa do nawrócenia i upodobnienia się do Chrystusa (OP nr 24).

Homilia, która jest istotną częścią celebracji pokutnych spełnia bardzo ważną rolę w formowaniu ducha pokuty. Głosząc Boże miłosierdzie powinna ona zachęcać do szczerego nawrócenia, które prowadzi i decyduje o pokucie wewnętrznej mającej dokonać się najpierw w sercu człowieka (por. KKK nr 1430). Homilia jest odpowiednim miejscem, w którym w oparciu o Pismo św. i inne pożyteczne lektury, na przykład z Ojców Kościoła, można wyjaśniać istotę ducha pokuty chrześcijańskiej. W ten sposób homilia może przyczyniać się do jej formowania.

Rachunek sumienia podczas celebracji pokutnych również stanowi środek i pomoc w rozwijaniu ducha pokuty. Obrzędy pokuty podają wzór rachunku sumienia, który w zależności od potrzeb należy odpowiednio uzupełnić i dostosować do konkretnych okoliczności (por. OP Dodatek III). Właściwie przygotowany i przeprowadzony rachunek sumienia może kierować uwagę uczestniczących w celebracji bezpośrednio na ducha pokuty - skłaniać do refleksji nad właściwą zależnością i zgodnością postawy wewnętrznej z zewnętrznym postępowaniem, nad motywami, które skłaniają do podejmowania konkretnych czynów pokutnych.

Autentyczność ducha pokuty powinna przejawiać się także w modlitwie oraz w relacjach do bliźnich. Rachunek sumienia podczas celebracji pokutnych może skłaniać do refleksji nad tymi dziedzinami życia i dzięki temu przyczyniać się do kształtowania prawdziwie chrześcijańskiej postawy. Prawdziwa pokuta jest bowiem przede wszystkim szczerym nawróceniem się do Boga, które nie może nigdy pomijać relacji do bliźniego. Wspólnotowy charakter celebracji pokutnych stanowi wyraźne świadectwo tego, że duch prawdziwej pokuty rozwijać się może najpełniej we wspólnocie. Wiara bowiem łączy człowieka nie tylko z Bogiem, ale także z innymi wierzącymi, z których powstaje wspólnota Kościoła. Wychowanie do pokuty chrześcijańskiej nie może zatem pomijać dążenia do autentycznego spotkania z drugim człowiekiem. Wychowanie do prawdziwego pokoju ze wszystkimi ludźmi, które wynika z przykazania miłości, jest bardzo ważnym elementem na który należy zwrócić uwagę w procesie kształtowania ducha chrześcijańskiej pokuty. W procesie tym ważną rolę pełni także liturgia, która stanowi źródło duchowości chrześcijańskiej. **41**

Troska o ducha pokuty jest ściśle związana z dążeniem do dojrzałości chrześcijańskiej. Postawa taka będąca znakiem nawrócenia, czyli zerwania z grzechem i zwrócenia się ku Bogu, wymaga pomocy, dzięki której może się właściwie rozwijać. Jedną z nich są celebracje pokutne, które główny akcent kładą na nawrócenie. Jako takie stanowią więc okazję do kształtowania ducha chrześcijańskiej pokuty we wspólnocie Kościoła. Opierając się przede wszystkim na skarbcu słowa Bożego i mobilizując do rewizji życia są bardzo pożyteczne w rozwoju życia duchowego przez co mogą prowadzić do prawdziwej dojrzałości w wierze.

b) przygotowanie do sakramentu pokuty i pojednania

Chrystusowy nakaz nawracania się (por. Mk 1,15) odnosi się do każdego chrześcijanina i rozciąga się na całe jego życie (por. KKK nr 1428). Kościół bowiem, jak naucza Sobór Watykański II, obejmuje w swoim łonie także grzeszników. Dlatego będąc świętym a zarazem wciąż potrzebującym oczyszczenia nieustannie podejmuje trud pokuty i odnowienia (por. KK nr 8). Na tej drodze nieustannego nawrócenia Kościół wspomaga wiernych licznymi środkami. Pośród nich jest także sakrament pokuty i pojednania. Sakrament ten jest jedyną zwyczajną formą pojednania z Bogiem i z Kościołem grzesznika, który popełnił grzech śmiertelny (OP nr 31; por. ReP nr 31). Jest on pożyteczny także wtedy gdy więź z Bogiem została osłabiona przez grzechy powszednie (por. OP nr 7b). **42**

Jednak prawdziwe i pełne pojednanie nie nastąpi bez dobrego przygotowania się do sakramentu. Zwłaszcza gdy zanika poczucie grzechu, konieczne okazują się rozmaite formy pomocy w poznaniu dobra i zła, które służą formacji sumienia a jednocześnie umożliwiają dobre przygotowanie się do sakramentu pokuty.**43** Praktyka taka może mieć duże znaczenie w rozwoju życia wewnętrznego penitentów, umożliwiała między innymi coraz lepsze poznanie siebie oraz wzrost chrześcijańskiej pokory. Zaniedbanie i rezygnacja z takich praktyk niosą ze sobą poważną duchową stratę. **44**

W każdym przypadku, kiedy wierni pragną skorzystać z sakramentu pokuty, niezależnie od rodzaju grzechów jakimi są obciążeni, bardzo ważną rolę spełnia odpowiednie przygotowanie. Podkreślają to Obrzędy pokuty (OP nr. 15;22;26), przypomina o tym również Adhortacja Apostolska Reconciliatio et paenitentia (RP nr 31), a także Katechizm Kościoła Katolickiego (KKK 1454).

Celebracje pokutne służą przygotowaniu do sakramentu pokuty przez słuchanie i rozważanie słowa Bożego, które oświeca wiernych w poznaniu grzechów i wzywa do nawrócenia oraz do ufności w

miłosierdzie Boże. Są one bardzo pożyteczne na drodze nawrócenia i oczyszczenia serca (por. OP nr 17; 37).

Proces nawrócenia wymaga od człowieka szczególnego wysiłku ukierunkowanego na poznanie siebie samego, gdyż jest to warunek konieczny do tego, aby rozpoznać zło, odwrócić się od niego, dzięki czemu możliwe będzie zwrócenie się w stronę dobra. Jednak wyłącznie o własnych siłach człowiek nie jest w stanie oprzeć się skutecznie grzechowi. Celebracje pokutne umożliwiają i ułatwiają takie rozeznanie zwłaszcza dzięki obfitości czytań biblijnych i innych tekstów, pożytecznych w rozwoju życia religijnego, np. z Ojców lub pisarzy kościelnych (por. OP nr 36). Słowo Boże oświeca wiernego, przez co umożliwia mu prawdziwe poznanie swoich grzechów. Odpowiednio dobrane czytania i oparta na nich homilia wzywają jednocześnie do nawrócenia oraz do ufności w miłosierdzie Boże (por. OP nr 17).

Przygotowanie do sakramentu pokuty i pojednania wymaga przeprowadzenia dobrego rachunku sumienia. Powinien on prowadzić do rewizji życia w świetle rozważanego słowa Bożego, które oświeca wiernego w rozpoznawaniu grzechu, wzywa do nawrócenia a jednocześnie do ufności w miłosierdzie Boże (por. OP nr. 6; 17). Celebracje pokutne winny zatem prowadzić do dobrego rachunku sumienia, w którym głoszone słowo Boże będzie odgrywać ważną rolę. Tylko wtedy, gdy sakrament pokuty będzie poprzedzony odpowiednim przygotowaniem się penitenta, możliwe jest skorzystanie w pełni z jego owoców. Prowadzić będzie także do kształtowania takich postaw wewnętrznych, które będą umożliwiały głębokie przeżycie sakramentalnego spotkania z miłosiernym i przebaczącym Bogiem. **45**

Obok przygotowania do sakramentu pokuty i pojednania, które ma miejsce w czasie katechezy (przygotowanie dalsze), istnieje potrzeba przygotowania bliższego. To zaś może być realizowane przy pomocy celebracji pokutnych.

Dobrze przygotowane celebracje pokutne mogą w dużym stopniu przyczynić się również do odejścia od czysto rutynowego traktowania sakramentu pokuty i pojednania. Często penitenci nie potrafią we właściwy sposób skorzystać z tego sakramentu, a niekiedy nie widzą także jego głębszego sensu. Wynika to z braku znajomości znaczenia sakramentu pokuty, który często traktowany jest jedynie jako warunek przystąpienia do Komunii świętej. **46** Przy takim podejściu do sakramentu pokuty i pojednania trudno jest prawdziwie przeżywać spotkanie z Bogiem pełnym miłosierdzia. W ten sposób przyjmowany sakrament nie jest wyrazem autentycznego nawrócenia lecz jedynie okazją do "mechanicznego" zrzucenia balastu grzechów. Sytuacja taka jest więc poważnym wyzwaniem dla duszpasterzy, aby zwrócili uwagę na problem przygotowania się penitentów do sakramentu, a jednocześnie aby pomogli im w tym przygotowaniu. Doprowadzi to do lepszego korzystania z łaski sakramentu, jak też do głębszego jego przeżywania, do kształtowania ducha pokuty pozwalającego odkryć większe znaczenie pojednania, w którym ważne jest nie tylko wyznanie grzechów, ale przede wszystkim przemiana swojego życia. Obrzędy pokuty przez propozycję różnych form sprawowania tego sakramentu, a zwłaszcza przez obrzęd pojednania wielu penitentów z indywidualną spowiedzią i rozgrzeszeniem, sprzyjają tworzeniu się takiego ducha pokuty a jednocześnie podkreślają wartość i znaczenie wspólnotowego wymiaru sakramentu pokuty.

W procesie kształtowania nowej postawy w podejściu do tego sakramentu konieczne jest docenienie znaczenia przygotowania bliższego oraz duszpasterskiej pomocy w tymże przygotowaniu, o którą apelują nowe Obrzędy pokuty (por. OP nr 22). **47** W tym celu należy dążyć do wprowadzania celebracji słowa Bożego, jako celebracji pokutnych, które będą wprowadzeniem i przygotowaniem do przeżywania sakramentu pokuty i pojednania. **48** Celebracje takie są doskonałą okazją do przypomnienia i uświadomienia zasadniczych celów sakramentu oraz prowadzą do bardziej owocnego korzystania z sakramentalnej pokuty. W oparciu zaś o słowo Boże, stanowiące trzon celebracji pokutnych, przygotowują do coraz doskonalszego uczestnictwa w wydarzeniu zbawczym jakim jest sakrament pokuty i pojednania.

Celebracje pokutne są więc bardzo cenną formą przygotowania do przeżycia spotkania z miłosiernym Bogiem w sakramencie pokuty i pojednania. Rozważane słowo Boże oświeca grzeszników i dzięki temu pomaga w rozeznaniu ich duchowego stanu i prowadzi do wyznania swoich grzechów w sakramentalnej spowiedzi. Przeprowadzony rachunek sumienia połączony ze szczerym żalem zawsze prowadzi do pojednania z Bogiem i ze wspólnotą ludu Bożego oraz do odnowienia łaski chrzcielnej osłabionej przez grzechy powszednie. Także z tej racji celebracje pokutne są bardzo pożyteczne dla

życia chrześcijańskiego i doskonale przygotowują do przeżycia sakramentu pokuty jako spotkania z osobowym Bogiem. 49

c) formacja sumienia

Wyróżnienie przez Obrzędy pokuty grupy dzieci i młodzieży poprzez przygotowanie dla nich oddzielnych celebracji pokutnych (por. OP Dodatek II) jest bardzo ważną wskazówką dla duszpasterzy, gdyż dzieci i młodzież, będące w okresie dojrzewania, stykają się z nowymi problemami (także moralnymi) i wymagają szczególnej troski i pomocy w formowaniu ich sumienia. Nie należy utożsamiać i łączyć obu tych grup, gdyż każda z nich staje wobec innych problemów. Pomimo, że ogólne tematy, takie jak: grzech, nawrócenie, miłosierdzie Boże, dzieło Odkupienia, zadośćuczynienie, są takie same, to jednak ich interpretacja, ze względu na różnice wieku, powinna przybierać różne formy, dążąc do coraz pełniejszych wyjaśnień.

Celebracje pokutne stanowią więc doskonałą okazję, którą należy wykorzystać także jako uzupełnienie i przedłużenie nauczania katechetycznego które podając prawdy z różnych dziedzin życia wiary nie zawsze prowadzi do przeżycia wewnętrznego zbliżającego katechizowanych ku Bogu. W celebacjach pokutnych przeznaczonych dla dzieci i młodzieży jest możliwość wykorzystania tego, co zawiera katecheza, a jednocześnie okazja, aby przez wspólnotowe przeżywanie spotkania ze słowem Bożym pomóc w formacji religijnej, której jednym z podstawowych elementów jest kształtowanie sumienia.

Celebracje pokutne, zwłaszcza z udziałem dzieci i młodzieży, niewątpliwie mogą pełnić także funkcję inicjacyjno-pedagogiczną. Czynią to poprzez stopniowe formowanie ich sumienia chrześcijańskiego, pogłębianie świadomości grzechu w życiu człowieka oraz wskazanie drogi uwalniającej od grzechu, którą jest Chrystus i Jego misterium paschalne.

Wychowanie religijne, w tym również poprzez celebracje pokutne, jest więc niezbędne, aby dzieciom i młodzieży pomóc w kształtowaniu sumienia. Szczególnie celebracje pokutne przybliżają do Boga, gdyż są one spotkaniem z Bogiem obecnym w słowie i we wspólnotcie. Prawe sumienie nie jest owocem wyłącznie troski ludzkiej, ale przede wszystkim stanowi owoc działania łaski Bożej, na którą człowiek powinien otwierać się już od dzieciństwa.

d) pomoc katechumenom w procesie nawrócenia

Celebracje pokutne są także bardzo pożyteczną i skuteczną formą pomocy udzielanej katechumenom w podjętym przez nich procesie nawrócenia. Nie są one bezpośrednio związane z sakramentem pokuty, z którego korzystać mogą tylko ochrzczeni, lecz mają do niego przygotowywać. Pierwszym celem celebracji pokutnych jest bowiem kształtowanie ducha pokuty chrześcijańskiej jako postawy życiowej; następnie - przygotowanie do sakramentu pokuty, który może mieć miejsce podczas celebracji pokutnych (por. OP nr 37; OP Dodatek II nr 4). Służą one pomocą katechumenom w procesie ich nawrócenia, rozwijania wiary i dojrzałej formacji chrześcijańskiej, która wymagana jest od człowieka dorosłego pragnącego przyjąć sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego (por. KPK 865; KKK 1428).

Celebracje pokutne gromadzące zarówno chrześcijan jak i katechumenów stwarzają także okazję do wyrażenia troski całej wspólnoty o przygotowujących się do przyjęcia sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego. Wyrazem tego jest wspólna modlitwa oraz świadectwo życia chrześcijańskiego i postawy nawrócenia. Ponadto takie celebracje, wspierające katechumenów przez cały czas ich przygotowania do przyjęcia sakramentów, są wypełnianiem obowiązku jaki spoczywa na ludzie Bożym reprezentowanym przez Kościół lokalny. Każdy uczeń Chrystusa jest zobowiązany, stosownie do swoich możliwości, do okazywania pomocy tym, którzy przygotowują się do chrztu. O potrzebie świadectwa wspólnoty wspominają Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych: wspólne modlitwy, udział w kolejnych obrzędach katechumenatu, w skrutyniach, świadectwo własnej odnowy w duchu pokuty, wiary i miłości. Przez takie postępowanie wspólnota pomaga katechumenom w dojrzewaniu do pełni wiary (por. OCHWD nr 41). Katechumeni przez udział w celebacjach pokutnych wraz z ochrzczoneymi, mogą doświadczyć czym jest wspólnota Kościoła, do której pragną być włączeni oraz mogą wspólnie wkroczyć na drogę nieustannego nawrócenia.

Pomoc katechumenom w procesie nawrócenia, jako jeden z celów celebracji pokutnych, zawiera w sobie poprzednie cele: konieczne jest bowiem kształtowanie ducha pokuty chrześcijańskiej jako cnoty niezbędnej w prawdziwym życiu chrześcijańskim, a także przygotowanie ich do właściwego przeżywania tego sakramentu w przyszłości. Również pomoc w rozpoczęciu praktyki rachunku sumienia, który jest konieczny w rozwoju życia duchowego i związanej z nim formacji sumienia

chrześcijańskiego, jest niezbędna w przygotowaniu katechumena do przyjęcia sakramentów inicjacji.

Celebracje pokutne w procesie formacji katechumenalnej służyć pomocą w nawróceniu i odnowie życia przez głoszenie prawdy o grzechu i wyzwoleniu z niego. Stanowią także wielką pomoc w odwróceniu się od grzechu i zwróceniu się ku Bogu. Sprawuje się je głównie w okresie Wielkiego Postu, który dla "wybranych" jest czasem bezpośredniego przygotowania się do przyjęcia sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego, dla wszystkich chrześcijan zaś - czasem odnowienia wiary i pokuty zmierzającej do sakramentalnego pojednania - "drugiego chrztu" oraz do uroczystego odnowienia przyrzeczeń chrzcielnych w wigilię paschalną. **50**

Wspólne rozważanie, czym jest grzech i odkupienie dokonane przez Jezusa Chrystusa, w świetle słowa Bożego podczas celebracji pokutnych jest więc dla katechumenów i dla chrześcijan bardzo pożyteczne: dla pierwszych - w przygotowaniu się do przyjęcia sakramentów chrześcijańskiej inicjacji, dla drugich - w odwróceniu się od grzechu, podjęciu pokuty i wejściu na drogę nawrócenia oraz w odnowieniu świadomości znaczenia i zobowiązań wynikających z przyjętego chrztu.

6. CELEBRACJE POKUTNE POZASAKRAMENTALNĄ FORMĄ GŁADZENIA GRZECHÓW

Obok zwyczajnych, sakramentalnych form gładzenia grzechów śmiertelnych: chrzest i sakrament pokuty, istnieją w Kościele liczne pozasakramentalne możliwości gładzenia grzechów powszednich. Katechizm Kościoła Katolickiego wylicza różne formy pokuty w życiu chrześcijańskim począwszy od najstarszych, wskazanych przez Pismo św. i zalecanych przez Ojców Kościoła: post, modlitwa i jałmużna, aż po zwykle, codzienne praktyki religijne, m.in. czyny pojednania, rachunek sumienia, kierownictwo duchowe, Eucharystia, czytanie Pisma św. (por. KKK 1434-1439). **51** Pomimo tak licznych i różnorodnych pozasakramentalnych form gładzenia grzechów powszednich wartość sakramentu pokuty w stosunku do tego rodzaju grzechów jest wciąż wielka i wyjątkowa. Częsta praktyka sakramentu pokuty, która nie jest podyktowana obciążeniem grzechami śmiertelnymi, "wzmocnia świadomość, że również mniejsze grzechy obrażają Boga i ranią Kościół, Ciało Chrystusa" (ReP nr 32; OP nr. 1-5) a także przynosi obfite owoce dla życia chrześcijańskiego.

Celebracje pokutne, które wzywają do nawrócenia oraz do odnowy życia, zawierają w swej strukturze wiele elementów będących pozasakramentalnymi formami pokuty. Wspólna modlitwa, żal za grzechy, rachunek sumienia, które mają miejsce podczas tychże celebracji, a przede wszystkim słowo Boże, stanowią bardzo dobrą pomoc w autentycznym przeżywaniu nawrócenia. Wzbudzają one w sercach uczestników szczery żal za popełnione grzechy, a przez to prowadzą do darowania grzechów powszednich oraz uposabiają do oczyszczenia się także z grzechów śmiertelnych. Jednak zawsze pozostają jedynie pozasakramentalną formą pokuty. Ta zaś, chociaż jest wystarczająca do darowania grzechów powszednich, to jednak nie jest zwyczajnym sposobem pojednania z Bogiem i z Kościołem wiernych obciążonych grzechami śmiertelnymi. Jedynie w sytuacjach nadzwyczajnych, np. brak kapłanów, niebezpieczeństwo śmierci, z czym wiąże się fizyczna niemożność skorzystania z sakramentalnego pojednania, przyczynia się do odzyskania łaski uświęcającej, przy uwzględnieniu także drugiego warunku: pragnienia przystąpienia do sakramentu pokuty przy najbliższej okazji (por. OP nr 37).

Bogactwo owoców duchowych, które mogą przynieść celebracje pokutne, jest poważnym wezwaniem do rozwinięcia tej formy duszpasterstwa pokuty. Obawy związane z perspektywą wprowadzenia w życie celebracji pokutnych są często nieuzasadnione i mogą prowadzić do realnego niebezpieczeństwa zaniedbania tej pomocy duszpasterskiej, którą stanowią wspomniane celebracje zmierzające do odnowienia i kształtowania ducha pokuty oraz przygotowujące do owocniejszego korzystania z sakramentu pokuty i pojednania. **52** Pozostanie on zawsze "koroną i szczytem" duszpasterstwa pokuty, gdyż żaden z innych aktów "nie jest równie znaczący ani w sposób nadprzyrodzony skuteczny, wznioślejszy, a równocześnie dostępniejszy w samym swym obrzędzie, jak sakrament pokuty" (RP nr 28). Rezygnacja z praktyki spowiedzi sakramentalnej nawet na rzecz wartościowych celebracji pokutnych byłaby wielką szkodą i stratą. Także od strony psychologicznej poczucie winy wymaga bezstronnego pomocnika, zwłaszcza występującego i udzielającego rozgrzeszenia w imieniu Boga, co ma miejsce podczas indywidualnej spowiedzi. **53**

Nieoceniona wartość słowa Bożego stanowiącego trzon celebracji pokutnych zachęca do wprowadzenia w praktykę duszpasterską tych celebracji. Są one pozasakramentalną formą gładzenia grzechów powszednich. Dążenia do uznania tych celebracji za sakramentalną, zwyczajną formę

pokuty, niosą za sobą niebezpieczeństwo zaniku praktyki spowiedzi indywidualnej. Należy zatem traktować celebracje pokutne jako te, które nie zastępują sakramentu pokuty, lecz go uzupełniają i intensyfikują, pozostając pozasakramentalną formą pokuty.

Celebracje pokutne wyraźnie różnią się od sakramentu pokuty ale należą do liturgii Kościoła. **54** W nich przed Bogiem staje nie pojedynczy grzesznik lecz wspólnota, która uznaje swoje grzechy przed Bogiem i braćmi i we wspólnej modlitwie zanoszi do Niego prośby o przebaczenie grzechów. Jest to zatem nowa forma liturgiczna o ustalonej strukturze opartej na schemacie celebracji słowa Bożego połączonym z rachunkiem sumienia, wspólną modlitwą i podejmowaniem zobowiązań czynów pokutnych. **55**

7. TEOLOGICZNY WALOR CELEBRACJI POKUTNYCH

W refleksji nad teologicznym znaczeniem celebracji pokutnych stawiano sobie zwykle trzy pytania: czy przez uczestnictwo w celebracjach pokutnych wierni uzyskują odpuszczenie tylko grzechów lekkich? jaki jest ich stosunek do spowiedzi indywidualnej? czy są sakramentalną formą pokuty czyli czy są sakramentem? **56** Podkreślano głównie społeczny wymiar pokuty chrześcijańskiej i sakramentu pokuty z zaznaczeniem, że nie jest to alternatywna i zastępcza forma spowiedzi indywidualnej **57**. Duże znaczenie przypisywano także psychologicznemu znaczeniu tej formy celebracji pokuty oraz pomoc w kształtowaniu ducha pokuty tak poszczególnych wiernych jak i konkretnej wspólnoty. **58**

A. Skowronek opowiada się za możliwością "podniesienia nabożeństwa pokutnego do rangi sakramentu" jako druga "równorzędna postać" spowiedzi indywidualnej. Uzasadnia to tym, że w sakramencie pokuty najważniejszy jest żal za grzechy, który decyduje o ich odpuszczeniu. Wiadomo jednak, że żal za grzechy może mieć miejsce poza sakramentem pokuty ale także, w pewnych wypadkach może nie towarzyszyć sakramentalnemu wyznaniu grzechów. **59** Spowiedź indywidualna gwarantuje odpuszczenie grzechów, nawet wtedy, gdy żal za grzechy nie jest doskonały. Wtedy jego zdaniem "sakrament wyrównuje tu niejako deficyt osobistej skruchy" **60**.

Do tego problemu powraca w książce "Sakrament pojednania" z 1995 roku Powołując się na naukę Soboru Trydenckiego, który określił, że indywidualne wyznanie grzechów zaznacza, że Kościół może określić sposób wyznawania grzechów. Potwierdza to historia praktyki pokutnej świadcząca o tym, że spowiedź uszna z popełnionych grzechów nie zawsze była praktykowana. Zatem w świetle historii orzeczenie Trydentu można interpretować także w ten sposób, że grzechy ciężkie nie muszą być zawsze wyznawane w spowiedzi usznej. **61**

Kościół uznaje bowiem praktykę odpuszczania grzechów bez spowiedzi usznej stosując w pewnych okolicznościach absolucję generalną w niebezpieczeństwie śmierci, ciężko chorych lub w przypadku nieznamoścności języka. W każdej z tych sytuacji ma miejsce fakt odpuszczenia grzechów "niezależnie od aktualnego szczegółowego ich wyznania" **62**. W konkluzji stwierdza, że nawet jeśli potraktuje się naukę Trydentu o szczegółowym wyznaniu grzechów jako "instytucję prawa Bożego, Kościół i tak jeszcze będzie miał otwartą możliwość do uznania nabożeństwa pokutnego za ryt sakramentalny" **63**. Optując za sakramentalnym znaczeniem nabożeństwa pokutnego A. Skowronek stwierdza jednocześnie, że nie można go traktować jako "wygodniejszej drogi w pokonywaniu grzechów" lecz jako jeszcze jedną, w aktualnej sytuacji Kościoła, stosowną "formę odpuszczenia grzechów, a nie w miejsce formy dotychczasowej, lecz obok niej i z nią równoważnej" **64**.

Następnie A. Skowronek zwraca uwagę, że odpowiedź na pytanie o sakramentalność nabożeństwa pokutnego zależy od tego, czy sakrament rozumie się w sensie szerszym czy zawężonym. Jeśli przyjmie się, że sakramentem jest jedynie forma spowiedzi indywidualnej, inne są niesakramentalne. Natomiast przy rozumieniu sakramentu jako fundamentalnego aktu samourzeczywistniania się Kościoła i kiedy Kościół "w pełni swego radykalnego zaangażowania ogłasza człowiekowi Bożą wolę zbawienia, wówczas trudno byłoby nabożeństwu pokutnym odmówić charakteru sakramentalności. Albowiem zgromadzonemu w pokutnej liturgii obwieszczone zostaje Boże przebaczenie w sposób publiczny i urzędowy" **65**.

Skowronek jest także zdania, że w Normae pastorales o absolucji generalnej problem waloru teologicznego nabożeństw pokutnych także nie został w jednoznacznie określony i że Papież zostawił go nadal otwartym. **66**

Zdaniem W. Bołoz nabożeństwa pokutne nie tylko przygotowują do sakramentu pokuty, ale także

"utrwalają działanie sakramentu", zachęcają do stałej pokuty, pobudzają do wypełnienia postanowień, korzystania ze słowa Bożego i nauki Kościoła oraz kształtują postawę pokutną. Dlatego nie można ich rozpatrywać bez związku z sakramentem pokuty, ale także nie traktować ich jako równorzędnego środka zbawienia **67**.

Według Th. Schneidera podczas celebracji pokutnych nie może być mowy o sakramentalnym rozgrzeszeniu. Powołuje się na Obrzędy pokuty, które określają ich cel jako pomoc do obudzenia doskonałego żalu za grzechy płynącego z miłości, przez który wierni w połączeniu z pragnieniem sakramentalnej pokuty mogą odzyskać łaskę Bożą. Kościół naucza bowiem, że żal doskonały odpuszcza grzechy. Może się to dokonać także podczas celebracji pokutnych, lecz potem grzechy te powinny być wyznane w spowiedzi indywidualnej. Stawia zatem pytanie: czy Kościół "przez Sobór albo Papieża" mógłby uznać oficjalnie tę formę za sakrament pokuty? W komentarzu do orzeczenia Soboru Trydenckiego mówiącego, że indywidualne wyznanie grzechów wymagane jest z "prawa Bożego" (por. kan. 6-8) zaznacza, iż sposób wyznania grzechów określa Kościół, świadczy o tym tradycja Kościoła (były różne formy wyznania grzechów). Stosowanie absolucji generalnej może prowadzić do wniosku, że zarówno nauka Trydentu jak i obowiązująca praktyka wskazują, że "sprawowanie pokuty z rozgrzeszeniem sakramentalnym (!) byłoby możliwe" **68**. Odpuszczenie grzechu ciężkiego podczas celebracji pokutnej jest możliwe nie na mocy rozgrzeszenia, lecz na podstawie doskonałego żalu za grzechy. Th. Schneider jest zdania, że "ze strony dogmatyki nie ma żadnych zasadniczych przeszkód wobec możliwości sakramentalnego dowartościowania wspólnie celebrowanej pokuty" **69**.

Według nauki Kościoła wierni otrzymują łaskę ważnie i godnie przyjmując sakramenty, ale także przez votum sacramenti, czego najbardziej znanym przykładem jest chrzest pragnienia. W sakramencie pokuty i pojednania o odpuszczeniu grzechów decyduje nie tylko rozgrzeszenie udzielane przez szafarza ale warunkuje je żal doskonały lub żal z miłości (contritio). "Taki żal odpuszcza grzechy powszednie. Przynosi on także przebaczenie grzechów śmiertelnych, jeśli zawiera mocne postanowienie przystąpienia do spowiedzi sakramentalnej, gdy tylko będzie to możliwe" (KKK 1452). Jeśli grzesznik uczestnicząc w celebracji pokutnej wzbudzi w sobie doskonały żal połączony z pragnieniem przyjęcia sakramentu (votum sacramenti), wtedy także jego grzechy śmiertelne zostaną mu odpuszczone. Jednak nawet absolucja generalna, udzielona zgodnie z wymogami prawa kościelnego, jeśli nie będzie połączona z żalem doskonałym penitenta nie gładzi grzechów śmiertelnych, właśnie z powodu braku żalu, który zajmuje pierwsze miejsce wśród aktów penitenta (OP nr 6a), natomiast przez rozgrzeszenie "sakrament pokuty zostaje dopełniony" (OP 6d) **70**.

ZAKOŃCZENIE

Rytuał Obrzędy pokuty a następnie KKK przypominają, że w Kościele są liczne i różne sposoby (multis et variis modis), przez które lud

Boży podejmuje i pełni (agit et perficit) nieustanną pokutę. Kościół celebrować ją także w liturgii (celebrat in liturgia), gdy wierni uznają się za grzeszników i proszą Boga o przebaczenie. Ma to miejsce także w celebracjach pokutnych (uti fit in celebrationibus paenitentialibus **71**).

Celebracje to nie tylko wyrażają wspólnotę grzeszników przed Bogiem ale także Kościół jako wspólnota "przyczynia się do ich nawrócenia, miłością, przykładem i modlitwą" (KK 11). Również Rytuał zaznacza, że "cały Kościół, jako lud kapłański w różny sposób współdziała w dziele pojednania", przez to wstawia się za grzeszników i z macierzyńską troską i staraniem pomaga penitentowi, aby uznał swoje grzechy, wyznał je i dostąpił miłosierdzia od Boga, który sam tylko może odpuszczać grzechy" (OP nr 8). W tym dziele Kościoła pojednania grzeszników ważne miejsce zajmują celebracje pokutne składające się z głoszenia słowa Bożego wzywającego do nawrócenia i pokuty, kształtujące sumienie, z publicznej i wspólnotowej prośby o przebaczenie grzechów i uwielbienia Boga za Jego miłosierdzie. Przez to pełnią one ważną rolę wychowawczą ukazując prawdę o grzechu człowieka, nieskończonym miłosierdziu Boga i okupieniu dokonany przez misterium paschalne Chrystusa. Dlatego w żadnej wspólnotcie chrześcijańskiej nie powinno zabraknąć tej pozasakramentalnej formy pokuty, która jednak powinna prowadzić również do sakramentu pokuty i pojednania.

Po entuzjazmie pierwszego spotkania z Chrystusem musi oczywiście przyjść czas cierpliwego, codziennego trudu, dzięki któremu powołanie staje się historią przyjaźni z Panem. Dążąc do tego celu,

duszpasterstwo powołaniowe winno posługiwać się stosownymi środkami, takimi jak kierownictwo duchowe, aby rozbudzić w powołanych osobistą miłość do Chrystusa, bez której nie mogą zostać jego uczniami i apostołami Jego Królestwa.

Jan Paweł II
Posynodalna adhortacja apostolska
Vita consecrata, 64

PRZYPISY

- 1 *Rituale Romanum, Ordo Paenitentiae*, Roma 1974, s. 81-115.
- 2 R. MEURICE, *La célébrations de la pénitence*, LMD 14(1958), s. 76-95.
- 3 L. BRANDOLINI, *Le celebrazioni penitenziali: significato e valore liturgico-pastorale*, EL 89(1975), s. 267-281.
- 4 R. BERGER, *Bußgottesdienste. Einleitung und Modelle*, München 1974; *Bußgottesdienste* odróżnia się od *Volksandacht* lub *Volksfrömmigkeit*, do których należą np. Droga Krzyżowa, Różaniec itp. zob. R. BERGER, *Kleines liturgisches Wörterbuch*, Herder 1969, s. 33; M. KUNZLER, *Liturgia Kościoła*, Poznań 1999, s. 541-542.
- 5 Zob. F. HEGGEN, *Nabożeństwa pokutne. Opis i ocena niektórych wzorów*, *Concpol* t. 7(1971), s. 63-77; B. MARGAŃSKI, *Nabożeństwo pokutne*, *Currenda* 125(1975), s. 270-276; S. HARTLIEB, *Spowiedź indywidualna w ramach nabożeństwa wspólnotowego*, CT 45(1975), z. 2, s. 103-104; B. MOKRZYCKI, *Nabożeństwo pokutne na rozpoczęcie Wielkiego Postu*, CT 46(1976), z. 1, s. 136-143; tenże, *Zagadnienie nabożeństw pokutnych*, CT 46(1976), z. 1, s. 132-136; W. BOŁOZ, *Nabożeństwo pokutne a sakrament pokuty*, AK t. 88(1977), s. 419-429; B. MARGAŃSKI, *Pokutne nabożeństwa słowa Bożego*, W: *Odnowiona liturgia małżeństwa. Pokuta chrześcijańska*, Red. W. WOJDECKI, Warszawa 1980, s. 223-230; A. DURAK, *Zbawcza pedagogia nawrócenia w celebracji nabożeństw pokutnych*, RBL 49(1996), s. 184-193; *Nabożeństwa pokutne I-II*, Red. E. PIOTROWSKI, Sandomierz 1998.
- 6 Zob. J. STEFAŃSKI, *Pobożność ludowa w świetle dokumentów liturgicznych*, STV 18(1980), nr 2, s. 253-260; tenże, *Miejsce i rola "pia exercitia" w służbie Bożej*, STV 24(1986), nr 2, s. 145-170; B. NADOLSKI, *Pobożność ludowa a liturgia*, *Communio* 7(1987), nr 6, s. 91-106; Krótką definicję "nabożeństwa" podaje S. Cichy: "Pozaliturgiczne wspólne modlitwy wiernych pod przewodnictwem kapłana lub bez jego udziału nazywamy nabożeństwem". Ilustrowana Encyklopedia dla młodzieży. Bóg. Człowiek. Świat, Red. T. LOSKA, A. ZUBERBIER, Katowice 1989, s. 182.
- 7 Zob. W. SCHENK, *Duch liturgii w nabożeństwach*, AK t. 78(1972), s. 330-339; S. CZERWIK, *Liturgia w Katechizmie Kościoła Katolickiego*, AK t. 124(1995), s. 134-147; tenże, *Pojęcie liturgii według dokumentów reformy soborowej i nowego Katechizmu Kościoła Katolickiego*, W: *Misterium liturgii w Katechizmie Kościoła Katolickiego*, Red. J. KOPEĆ, Opole 1995, s. 15-33.
- 8 Zob. *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkpatu Polski 1966-1998*, Oprac. CZ. KRAKOWIAK, L. ADAMOWICZ, Lublin 1999, s.104-105.
- 9 J. Kudasiewicz w książce *Rok Boga Ojca*, (Kielce 1999, s.176) używa terminu "celebracje pokutne" i podaje gotowe wzory celebracji, których tematy są następujące: Bóg przebacza grzech (s. 179-192); Dary miłosiernego Ojca (s. 193-207); Bóg jest naszym dobrym Ojcem (s. 208-221); Bóg jest Ojcem, który nas poszukuje (dla dzieci s. 222-226). Celebracje pokutne wyprowadza z zalecanych przez KL 38 celebracji słowa Bożego. Jednak posługuje się również nazwą "nabożeństwo" (s. 177-178).
- 10 Trzeci Synod Archidiecezji Warszawskiej, Warszawa 1975, s. 121.
- 11 *Wiara, modlitwa i życie w Kościele katowickim*, Katowice-Rzym 1976, s. 66.
- 12 *Aby byli jedno*, Drugi Synod Diecezji Sandomierskiej, Sandomierz 1999, s. 188, nr 119. W nr. 263 zaleca się przygotowanie wiernych do odpustu przez nabożeństwa pokutne (s. 234). Natomiast we wskazaniach biskupa dla duszpasterzy na Wielki Post mowa jest o "celebracjach pokutnych", które służą przygotowaniu wiernych do Świąt Paschalnych. Tamże s. 427. W następnym zdaniu mówi się znów o "nabożeństwach pokutnych" dla dzieci. Tamże s. 428.

13 Kurier Synodalny, 1999 nr 1(58), s. 2-22.

14 "Sakrament pokuty może być także udzielony w ramach celebracji wspólnotowej, podczas której uczestnicy wspólnie przygotowują się do spowiedzi i wspólnie dziękują za otrzymane przebaczenie grzechów". KKK 1482. OP 22-30 dotyczy obrzędu pojednania wielu penitentów z indywidualną spowiedzią i rozgrzeszeniem.

15 Jedynie w nr. 118 Synod zaleca "wspólne przygotowanie penitentów do sakramentu pojednania przez celebrację słowa Bożego, wspólny rachunek sumienia i akty żalu".

16 OP nr. 36-37 charakteryzuje celebracje pokutne, omawia ich strukturę i cele, natomiast Dodatek II zawiera dziewięć wzorów tychże celebracji przystosowanych do różnych okresów liturgicznych (nr. 5-42) oraz do różnych grup wiernych (nr. 43-73). W polskich wydaniach dokumentów soborowych i posoborowych łac. celebratio tłumaczono przez sprawowanie lub odprawianie. Dopiero w KKK konsekwentnie używa się terminu celebracja, tak odnośnie do całego misterium chrześcijańskiego (cz. II), jak liturgii poszczególnych sakramentów i sakramentaliów, liturgii uświęcenia czasu, a nawet form pobożności ludowej. Zob. B. NADOLSKI, Celebracja liturgiczna, *Communio* 2(1982), nr 3, s. 26-37; CZ. KRAKOWIAK, Celebracja liturgii w duchu Vaticanum II i Katechizmu Kościoła Katolickiego, *Zamojski Informator Diecezjalny*, 9(1999), s. 145-167.

17 CH. DUQUOC, Pojednanie rzeczywiste i pojednanie sakramentalne, *Concpol* 1-10(1971), s. 15-16; zob. J. RAMOS-REDIDOR, Pojednanie w Kościele pierwotnym, *Tamże* s. 17-26; F. FUNKE, Rzut oka na literaturę o spowiedzi. *Tamże* s. 54-63.

18 Przykładem wspólnie przeżywanej pokuty jest obrzęd zawarty w Sakramentarzu z Arezzo z XI w. w formie nabożeństwa pokutnego przygotowującego do spowiedzi. Składał się on z różnych modlitw kapłana i penitenta (Psalmy, litanie, modlitwy) przed i po spowiedzi indywidualnej. H. DOBIOSZ, Wspólnotowy charakter sakramentu pokuty w rozwoju historycznym, *SŚO* 6(1978), s. 196. Cechy wspólnotowego nabożeństwa pokutnego miały również prześlągalne nabożeństwa eucharystyczne organizowane w XIX w. przez redemptorystów w czasie misji parafialnych. Przed zakończeniem misji przed wystawionym Najświętszym Sakramentem głoszone kazanie o roli Eucharystii w życiu chrześcijańskim wskazując jednocześnie na ważniejsze grzechy i zaniebdania, głównie odnoszące się do Eucharystii, za które następnie cała wspólnota parafialna przepraszała Boga. Dopiero potem następowała spowiedź indywidualna. *BOŁOZ*, jw. s. 421.

19 W. KASPER, Spowiedź poza konfesjonalem? *Concpol* 1966/67, s. 153; B. MARGAŃSKI, Pokutne nabożeństwa, s. 224-225.

20 *Tamże* s. 153-154.

21 B. PRZYBYLSKI, Pokuta w Magisterium posoborowym, *AK* t. 89(1977), s. 92-99.

22 Zob. PH. ROUILLARD, L'enseignement du magistere sur le sacrement de la pénitence de 1964 a 1974, *EL* 89(1975), s. 177-1993; PRZYBYLSKI, jw. s. 95-98;

23 *DC* 1965, s. 1169-1175.

24 *DC* 1967, s. 339-348

25 *DC* 1967, s. 666.

26 *DC* 1973, s. 913-918; 975-979; 1029.

27 *DC* 1971, s. 110-122.

28 *Gd* 22(1970), s. 173.

29 M. BRULIN, Orientations pastorales de la pénitence dans divers pays, *LMD* nr 117(1974), s. 50.

30 Zob. A. M. ROGUET, Les célébrations communautaires de la pénitence, *Vie Spirituelle* 116(1967), s. 198-202.

31 *DC* 1974, s. 218-227.

32 *WDL* 44(1970), s. 169-177.

33 Zob. J. PRYSZMONT, Pokuta chrześcijańska według Konstytucji "Paenitemini", *CT* 37(1967), z. 1, s. 113-122

34 E. LODI, La celebrazione della penitenza nei vari tempi liturgici, *EL* 89(1975), s. 302-316; S. WITEK, Sakrament pojednania, Poznań 1979, s. 243-249; S. CZERWIK, Wzory nabożeństw pokutnych, W: Sakrament pokuty, Red. A. SKOWRONEK i in., Katowice 1980, s. 315-358; B. MOKRZYCKI, Kościół w oczyszczeniu, Warszawa 1986, s. 146-154. Wzory nabożeństw pokutnych, *tamże* s. 155-222.

- 35** Zob. M. KĘPA, Celebracje pokutne z udziałem dzieci i młodzieży według Rytuału "Obrzędy pokuty", WAL 72(1998), s. 757-763.
- 36** Zob. S. CZERWIK, Nabożeństwo pokutne z udziałem chorych, W: Sakrament pokuty, jw. s. 353-358; MOKRZYCKI, Kościół w oczyszczeniu, s. 200-207.
- 37** "...należy uwzględnić szczególne warunki życia, sposób mówienia i poziom umysłowy słuchaczy". Dodatek II nr 2.
- 38** "Należy je uważać za wzory i dostosować do określonych warunków każdej wspólnoty". Tamże nr 3.
- 39** MOKRZYCKI, Kościół w oczyszczeniu, s. 151-153; MARGAŃSKI, Pokutne nabożeństwa s. 225-227.
- 40** Zob. B. MOKRZYCKI, "Skarbiec biblijny" w Ordo Paenitentiae, CT 46(1976) z. 2, s. 149-156; tenże, Kościół w oczyszczeniu, s. 73-88; M. CZAJKOWSKI, Słowo Boże w odnowionych obrzędach pokuty, W: Sakrament pokuty, jw. s. 209-312.
- 41** Zob. J. STEFAŃSKI, Liturgia □ źródłem duchowości chrześcijanina, AK t. 120(1993), s. 41-49.
- 42** Święta Kongregacja Doktryny Wiary. Normy pastoralne w sprawie ogólnego udzielania sakramentalnego rozgrzeszenia nr 1;12, W: W trosce o pełnię wiary. Dokumenty Kongregacji Nauki Wiary 1966-1994, Red. J. ZIMOWSKI, J. KRÓLIKOWSKI, Tarnów 1995, s. 44; 47; zob. T. SIKORSKI, Sacramentum paenitentiae. Normy w sprawie rozgrzeszenia ogólnego, CT 43(1973), z. 2, s. 112-116; J. BAUMGARTNER, Zur Frage der Generalabsolution, ThpQ 138(1990), z. 2, s. 108-119.
- 43** Zob. F. BOGDAN, Zatrata świadomości grzechu i właściwej odpowiedzialności moralnej przenikająca obecną ludzkość, AK t. 88(1977), s. 362-374. 44 W. SCHENK, Reforma sakramentu pokuty, ZN KUL 9(1966), nr 4, s.
- 44.** 45 J. BAGROWICZ, Pokuta w wychowaniu religijnym i w katechezie, AK t. 89(1977), s. 235.
- 46** SCHENK, Reforma sakramentu pokuty, jw. s. 43.
- 47** T. MAKOWSKI, Pastoralne przygotowanie do sakramentu pojednania w duchu odnowionego obrzędu, HD 52(1983), s. 9.
- 48** Zob. S. GRZYBEK, Wpływ lektury Pisma świętego na duchową formację chrześcijanina, HD 63(1994), nr 2, s. 25-32; S. KULPACZYŃSKI, Rola spowiednika w kształtowaniu postawy pokutnej młodzieży, RTK 26(1979), z. 6, s. 62.
- 49** BAGROWICZ, jw. s. 235; A. SKOWRONEK, Sakrament pokuty i pojednania w nauczaniu Kościoła, AK t.106(1986), s. 60, 63, 67; H. SOBECZKO, Sakramentalne i pozasakramentalne praktyki pokutne, SŚO t. 11(1985), s. 171, 177.
- 50** Zob. Mszał Rzymski dla diecezji polskich, Poznań 1986, s. 178-179; Kongregacja Kultu Bożego. List okólny o przygotowaniu i obchodzeniu świąt paschalnych nr. 6-21, 89.
- 51** H. SOBECZKO, Sakramentalne i pozasakramentalne praktyki pokutne, jw. s. 173-180; W. SCHENK, Postawa pokuty w życiu codziennym, WUDO 37(1982), s. 323-332; Z. WIT, Pozasakramentalne i sakramentalne praktyki pokuty i pojednania według adhortacji apostołskiej Jana Pawła II □ Reconciliatio et Paenitentia", CzStT 14(1986), s. 139-156.
- 52** SKOWRONEK, Sakrament pokuty i pojednania w nauczaniu Kościoła, jw. s. 67.
- 53** Tamże, s. 66; Zob. J. BAZYLAK, Psychoterapia a sakrament pokuty, AK t. 106(1986), s. 79-86; S. NOWAK, Rola spowiednika w teorii i praktyce współczesnego Kościoła, AK t. 89(1977), s. 208-223.
- 54** Synod niemiecki wyraźnie stwierdza, że celebracje pokutne są jedną z liturgicznych form głądzenia grzechów. Gemeinsame Synode der Bistümer in der Bundesrepublik Deutschland. Beschlüsse der Vollversammlung, Herder 1976, s. 261-262, 272.
- 55** R. MEßNER, Feiern der Umkehr und Versöhnung, W: Gottesdienst der Kirche, Teil 7,2, Pustet, Regensburg 1992, s. 227; zob. E. NAGEL, Feier von Buße und Versöhnung in der Gemeinde, W: Die Feier der Sakramente in der Gemeinde, Hrsg. M. KLÖCKENER, W. GLADE, Kevelaer 1986, s. 220-241.
- 56** SKOWRONEK, Sakrament pokuty, jw. s. 85.
- 57** Synod Diecezji Augsburg odnośnie tego problemu zaznacza wyraźnie, że chociaż dosyć często celebracje pokutne (Bußgottesdienste) uważane są za formę odpuszczania grzechów ciężkich, nie są w rzeczywistości żadnym środkiem zastępczym dla indywidualnej spowiedzi (Ersatz für die Einzelbeichte). Dlatego nie są żadną alternatywą dla spowiedzi lecz przygotowują do sakramentu. Nie

mogą kończyć się ani ogólnym rozgrzeszeniem ani nawet taką modlitwą o przebaczenie, którą wierni mogliby rozumieć jako rozgrzeszenie. Bußgottesdienst ist keine Alternative zur Beichte. Er dient vor allem der tieferen Gewissensforschung und der Vorbereitung auf das Bußsakrament. Er darf aber nicht mit einer Generalabsolution enden, auch nicht mit einer Vergebungsbitte, die bei den Gläubigen den Eindruck einer sakramentalen Absolution hinterlassen könnte. Diözesansynode Augsburg 1990. Die Seelsorge der Pfarrgemeinde, Donauwörth 1991, s. 200-201.

58 SKOWRONEK, jw. s. 86-87; zob. J. ORZESZYNA, Społeczno-eklezyjalny wymiar sakramentu pokuty, Kraków 1996, s. 241-253.

59 SKOWRONEK, jw. s. 89-91.

60 Tamże s. 92.

61 SKOWRONEK, Sakrament pojednania, s. 178.

62 Tamże, s. 179.

63 Tamże.

64 Tamże, s. 180.

65 Tamże, s. 181.

66 Tamże, s. 182.

67 BOŁOZ, jw. s. 428-429.

68 TH. SCHNEIDER, Znaki bliskości Boga, Wrocław 1995, s. 236. Na temat absolucji generalnej zobacz szerzej A. MARCOL, Pokuta i sakrament pokuty, Opole 1979, s. 99-106; tenże, Nabożeństwo pokutne z absolucją generalną, STV 35(1997), nr 2, s. 241-249. **69** SCHNEIDER, jw. s. 238.

70 A. ZIEGENHAUS, Das Sakrament der Buße, W: Christusbegegnung in der Sakramenten, Hrsg. H. LUTHE, Kevelaer 1982, s. 402-403. 71 W polskim przekładzie "jak dzieje się to w nabożeństwach pokutnych" OP nr 4. Środki i drogi prowadzące do pokuty i pojednania omawia Papież w Adhortacji Reconciliatio et paenitentia nr. 24-33. O różnych formach pokuty w życiu chrześcijańskim zob. KKK nr. 1434-1439.